/లళడ/	కలగి(2:829)
	కళిక(4:1544)
	కడిమి(5:2202)
/రఱ/	మెరయు(1:128)
	మొఱయు(6:490)(=ధ్వనించు)
/ఱల/	వేఱు(6:7946)
	వేలు(6:5875)(=సంఖ్యావాచకం)
/యవ/	యక్షము(3:3656)(=పిశాచం)
	వక్షము(4:341)
/వబ/	వంటి(1:1210)
	బంటి(5:4671)
/వప/	వని(2:5417)(=అడవి)
	పని(1:36)

1.7.2 స్వరాలు

/అఆ/	అనక(1:3551)
	ఆనక(1:5743)
/అఇ/	అది(1:373)
	ఇది(1:2475)
/అఉ/	అన్న(4:1281)
	ఉన్న(5:3637)
/అఎ/	అక్కడ(2:8637)
	ఎక్కడ(3:963)
/అఒ/	అప్పు(2:2087)
	ఒప్పు(2:1586)
/ఇఈ/	ఇసుము(4:3281)
	ఈసు(5:1466)(=అసహనం)
/అఇఎ/	అంత(1:1313)
	ఇంత(3:4657)
	ఎంత(3:4831)
/ఇఉ/	ఇల్లు(1:3106)
	ఉల్లము(1:3920)
/ఇఎ/	ఇటుల(3:3057)

	ఎటులు(3:4349)
/ఇఒ/	ఇండు(6:1448)
	ఒండు(1:3952)
/ఉఊ/	ఉరు(1:1653)
	ఊరు(2:251)
/ఉఎ/	ఉరక(1:4669)
	ఎఱుక(6:11068తర్వాతివచనంలో)
/ఎఏ/	ఎలుగు(4:3901)=(పిలుపు)
	ఏనుగు(3:6310)
/ఎఒ/	ఎండ(2:6409)(=సూర్యప్రకాశం)
	ఒండు(1:3952)
/ఆఎ/	ఆలమ్ము(6:6986)
	ఎలమి(2:10375)
/ఆఈఏఓ/	ఆను(2:1840)(=అనుభవించు,ఆస్వాదించు)
	ఈను(3:4428)
	ఏను(2:8075)
	ఓరుపు(5:2607)
/ఆఊ/	ఆరు(5:904)
	ఊరు(2:251)
/ఈఊ/	ఈడు(3:4048)(=సామ్యం)
	ఊడ(3:1109)(=వృక్షం పైభాగంనుండివేలాడే వేరు)
/ఊఓ/	ఊడ(3:1109)(=వృక్షం పైభాగంనుండివేలాడే వేరు)
	ఓడ(1:2131)
/ఏఓ/	ఏడు(3:5505)
	ఓడు(6:948)
/ఏఊ/	ఏఱు(6:8282)
	ఊరు(2:251)

1.8 సవర్ణవ్యాప్తి

/న/ /హ/ వర్ణాలకు నేటి ఉచ్చారణ ఆధారంగా సవర్ణవ్యాప్తిని కింద నిరూపించడం జరిగింది. ( ) ల మధ్య చూపినవి సవర్ణాలు. / /లమధ్య చూపినవి వర్ణాలు.

1.8.1 నవర్ణం

నవర్ణానికి నేటి ఉచ్చారణ ఆధారంగా మూడు సవర్ణాలు ఉన్నాయి. అవి; దంత్య నాదాను నాసికం, తాలవ్య నాదానునాసికం, దంతమూలీయ నాదానునాసికం.

/న̄/

(న̄) దంత్యనాదానునాసికం.
ఇది దంతనాదానుస్పర్శాలకు ముందు వస్తుంది.

(కొన్త) /కొన్త/ 1:52 (కొంత)

(కన్థరుడు) /కన్థరుడు/ 1:2957 (కంథరుడు)

(అరవిన్దపాణి) /అరవిన్దపాణి/ 1:77 (అరవిందపాణి)

(కిష్కిన్ధ) /కిష్కిన్ధ/ 1:424 (కిష్కింధ)

(ఞ) తాలవ్యనాదానునాసికం.
ఇది తాలవ్య స్పృష్టోష్మాలకుముందు జకారంమీద వస్తుంది.

(అఞ్చిత) /అన్చిత/ 1:1259 (అంచిత)

(జ్ఞానిధులు) /జ్ఞాననిధులు/ 1:2117 (జ్ఞాననిధులు)

(న̄) దంతమూలీయ నాదానునాసికం
పై రెండు సందర్భాలలో తప్ప మిగిలిన అన్ని చోట్లా వస్తుంది.

(ఆననము) /ఆననము/ 1:225 (ఆననము)

(మున్ను) /మున్ను/ 1:2916 (మున్ను)

(చిన్కు) /చిన్కు/ 3:1334 (చిన్కు)

1.8.2 హవర్ణం

హవర్ణానికి నేటి ఉచ్చారణ ఆధారంగా మూడు సవర్ణాలున్నాయి. అవి;
(అ) జిహ్వామూల హనుమూలీయ శ్వాసోష్మం (X) (జిహ్వామూలీయం).

(ఆ) ఉభయోష్ఠ్యశ్వాసోష్మం( ) (ఉపధ్మానీయం)
(ఇ) సాప్తపథీయ నాదోష్మం( )

/హ/

(X) హ్
జిహ్వామూల హనుమూలీయ శ్వాసోష్మం(జిహ్వామూలీయం)
ఇది /కఖ/లముందు సంస్కృతశబ్దాలలో మాత్రమే వస్తుంది.

(శిరహ్కంకాళము) /శిరహ్కంకాళము/ 1:2393 (శిరఃకంకాళము)
(దుహ్ఖసాగరము) /దుహ్ఖసాగరము/ 1:3197 (దుఃఖసాగరము)

(ɸ) ఫ్
ఉభయోష్ఠ్యశ్వాసోష్మం(ఉపధ్మానీయం)
ఇది /పఫ/లముందు సంస్కృతశబ్దాలలో మాత్రమే వస్తుంది.

(అంతఫ్పురము) /అంతహ్పురము/ 1:1310 (అంతఃపురము)
(తపఫ్ ఫలము) /తపహ్ఫలము/ 6:11782 (తపఃఫలము)

(ɦ) హ్
సాప్తపథీయ నాదోష్మం
పై రెండు సందర్భాలలో తప్ప మిగిలినఅన్నిచోట్ల వస్తుంది.

(జిహ్వ) /జిహ్వ/ 1:20 (జిహ్వ)
(బ్రహ్మ) /బ్రహ్మ/ 1:1000 (బ్రహ్మ)

1.9 వర్ణవ్యాప్తి (distribution of phonemes)

1.9.1 హల్వర్ణవ్యాప్తి

శ్రీరామాయణం కావ్యభాషలో పదాది, పదమధ్య (అచ్చుల మధ్య), పదాంత దేశ్య హల్వర్ణాల వ్యాప్తి కింద నిరూపించ బడింది.

1.9.1.1 పదాది

ఙ,ళ అనే హల్లులు తప్ప తక్కిన హల్లులన్నీ పదాదిన వచ్చిన రూపాలు శ్రీరామాయణంలో ఉన్నాయి.

/క/	కల(1:137)
/గ/	గండ(1:181)
/చ/	చనువు(1:54)
/జ/	జడలు(3:1497)
/ట/	టంక(1:1465)(=ద్రవ్యం)
/డ/	డక్క(3:2724)(=వాద్యవిశేషం)
/త/	తక్కువ(3-5991)
/ద/	దక్కు(4:3029)
/న/	నడుము(6:9311)
/ప/	పని(1:36)
/బ/	బలిమి(1:380)
/మ/	మగఁడు(5:2720)
/య/	యతి(1:39)=(మునిశ్రేష్ఠుడు)
/ర/	రాయి(2:8668)
/ల/	లంక(1:460)
/వ/	వనము(2:5207)
/శ/	శయ్య(1:2075)
/స/	సగము(5:1718)
/హ/	హొయలు(1:1096)

1.9.1.2 పదమధ్యంలో (అచ్చులమధ్య)

దేశ్య వర్ణమాలలోని హల్లులన్నీ పద మధ్యంలో (అచ్చులమధ్య) వస్తాయి.

/క/	ఆకులు(2:8191)
/గ/	పొగడ(1:195)
/చ/	నిలిచి(2:8200)
/జ/	నిజము(1:231)

/ట/	కూటము(2:491)
/డ/	వేడుక(1:137)
/ణ/	అణఁకువ(2:7621)
/త/	చేతులు(3:6005)
/ద/	ఎదురు(4:3048)
/న/	పూనిక(1:24)
/ప/	అపుడు(1:101)
/బ/	అబల(1:1681)
/మ/	మామామ(2:1881)
/య/	కూయిడు(6:5536)
/ర/	సారాయి(6:5500)
/ఱ/	వెఱచి(2:3814)
/ల/	ఎలమి(1:4146)
/వ/	పోవుదు(5:3816)
/స/	కొసరు(1:71)

1.9.1.3 పదాంతం

పదాంత ప్రత్యయగత న,ల,రల మీది హ్రస్వ ఉకారం వికల్పంగా లోపించటంవల్ల న,ల,రలు పదాంతంలో వస్తాయి. శ్రీరామాయణంలో 'ర్' తో అంతమయ్యే పదాలు లేవు.

'న్' పదాంతంలోవచ్చే పదాలు

కోఅలన్(3:2641)
చేరికన్(4:10)
నాలుకన్(3:2625)
పాటలన్(3:737)

'ల్' పదాంతంలోవచ్చే పదాలు

అల్లికల్(1:86)
కోరికల్(4:570)
తరుల్(4:41)
సాలముల్(4:113)

1.9.1.4 పదమధ్య ద్విత్వహల్లులు

శ్రీరామాయణం కావ్యభాషలో పద మధ్యంలో మహాప్రాణాలుతప్ప అన్ని హల్లులు ద్విత్వంగా వస్తాయి.

ఒక్క(1:270)
డిగ్గి(1:470)
ఇచ్చుట(1:531)
గుజ్జు(1:2797)
పొట్టు(1:2901)
బిడ్డ(1:2901)
రెణ్ణెల్లు(5:2935)
అత్త(2:10601)
పెద్ద(1:4387)
పిన్న(1:4392)
కొప్పు(1:5318)
బెబ్బులి(4:2645)
అమ్మ(1:3561)
కయ్యము(2:10369)
కొఱ్ఱు(6:544)(=మేకు)
కల్ల(2:47)
నవ్వు(1:926)
లెస్స(1:1770)(=క్షేమం)

1.9.1.5 పదాది సంయుక్త హల్లులు

వర్ణవ్యత్యయం జరిగిన రూపాలలో రేఫ రెండవ హల్లుగా క, గ, త, ద, ప, బ, మ, వ, సలు తెలుగులో పదాది సంయుక్తతను పొందుతాయి (సుబ్రహ్మణ్యం, 1974:21). శ్రీరామాయణంలో ఇటువంటి ప్రయోగాలున్నాయి. 'స'తో రేఫ పదాది సంయుక్తత పొందిన తెలుగు రూపాలు శ్రీరామాయణంలో లేవు.

/క/ క్రంత(1:5372)
/గ/ గ్రద్ద(6:430)

/త/	త్రవ్వ(3:237)
/ద/	ద్రొబ్బ(5:3497)
/ప/	ప్రొద్దు(5:4096)
/బ/	బ్రదుకు(5:5932)
/మ/	మ్రోత(1:2263)
/వ/	వ్రాఁత(2:3132)
/స/	-

1.9.1.6 పదమధ్య సంయుక్త హల్లులు

శ్రీరామాయణంలోని దేశ్య భాషాపదాలలో కింది విధంగా రెండేసి, మూడేసి హల్లుల సంయుక్తత కనిపిస్తుంది.

1.9.1.6.1 రెండు హల్లుల సంయుక్తత

స్పర్శం+స్పర్శం/స్పృష్టోష్మం

డ+క: చూడ్క(2:5495)

డ+గ: దొడ్గి(6:7058)

డ+చ: మోడ్చి(6:7131)

డ+ప: చాడ్పు(6:8995)

స్పర్శం+పార్శ్వికం/కంపితం

ట+ల: అట్లు(1:76)

డ+ల: ఎడ్లు(2:7691)

ట+ర: నిట్రు(6:938)(=ఉపవాసం)

అనునాసికం+స్పర్శం/స్పృష్టోష్మం

/బొజ్క/	(బొంక)1:2010
/లుజ్గ/	(లుంగ)2:5628

/వెణ్ట/	(వెంట)2:5792
/ఎణ్డ/	(ఎండ)2:6409
/కాన్క/	(కాన్క)2:6710
/కన్గొను/	(కన్గొను)2:9392
/చెల్లిన్చె/	(చెల్లించె)1:2621
/గన్జాయ/	(గంజాయ)6:546
/కొన్త/	(కొంత)1:52
/విన్దు/	(విందు)1:76
/ములుకమ్ప/	(ములుకంప)2:337
/గాలమ్బు/	(గాలంబు)2:3690

పార్శ్వికం+స్పర్శం/స్పృష్టోష్మం

ల+క: అల్క(3:4392)

ల+గ: నీల్గు(6:1025)

ల+చ: కొల్చి(3:5604)

ల+జ: పాల్జడి(2:10640)

ల+ప: పాదుకొల్ప(5:876)

ల+బ: కాల్బలము(3:2019)

పార్శ్వికం+అనునాసికం

ల+మ: చెల్మి(1:404)

పార్శ్వికం+అంతస్థం

ల+వ: వల్వలు(1:1178)

కంపితం+స్పర్శం

ర+క: పేర్కొని(1:143)

ర+గ:లు కలిసిన దేశ్య సంయుక్త రూపం శ్రీరామాయణంలో లేదు.

కానీ, భార్గవుండు(1:662), సర్గము(1:772)వంటి రూపాలలో 'ర+గ'వర్ణాల సంయుక్తత కనిపిస్తుంది.

ర+త: నేర్తు(1:1222)

ర+ప: కూర్ప(1:1321)

కంపితం+స్ప్రష్టోష్మం

ర+చ: చేర్చు(1:60)

కంపితం+అనునాసికం

ర+మ: పేర్మి(1:492)

కంపితం+అంతస్థం

ర+ల: పొర్లి(1:4675)

ర+వ: ఓర్వలేక(1:4865)

కంపితం+ఊష్మం

కంపితం+ఊష్మవర్ణాలలోని దేశ్య హల్వర్ణమైన'స' కలిసిన సంయుక్త వర్ణం శ్రీరామాయణంలో లేదు.

ఊష్మం+స్పర్శం

స+త మస్తు(2:4899)(=మత్తు)

అంతస్థం+అంతస్థం

'వ+య'లు కలిసి ఏర్పడిన దేశ్యరూపాలు లేవు. కానీ, శ్రీరామాయణంలో 'వ+య'ల సంయుక్తత దివ్యమూర్తి(1:100), చాపల్య దూరుండు(1:199),నవ్య(1:4949)వంటి రూపాలలో కనిపిస్తుంది.

1.9.1.6.2 మూడు హల్లుల సంయుక్తత

మూడు హల్లులు కలిసిన దేశ్య సంయుక్త వర్ణాలలో మొదటి హల్లు అనునాసికమై ఉంటుంది. పదమధ్యంలోనే ఇటువంటి సంయుక్తత శ్రీరామాయణంలో కనిపిస్తుంది.

అనునాసికం+స్పర్శం+పార్శ్వికం/కంపితం

ణ+డ+ర(ండ్ర) కోడండ్ర(1:2856)

ణ+డ+ల(ండ్లు)పండ్లు(1:2271)

1.9.2 అజ్వర్ణవ్యాప్తి

శ్రీరామాయణంలోని దేశ్య భాషావిభాగంలో అచ్చులు అన్నీ పదాదిన, పదంలోని మొదటి హల్లుమీద వస్తాయి. పదమధ్యంలో, పదాంతంలో దీర్ఘాచ్చులు రావు. కానీ, కొన్ని రూపాల చివర దీర్ఘాజంత ప్రత్యయాలు చేరతాయి.

రామా! (2:1981)
కటకటా! (2:3960)
వినుమా! (1:1147)
సుమ్మీ! (2:4036)
మానినీ! (3:3775)
చూచితే! (2:5629)
వత్తురే! (1:5196)
యాత్రలో! (1:1460)

1.9.3 పదాది, పదమధ్య, పదాంత అజ్వర్ణవ్యాప్తి నిరూపణ

స్వరం	పదాది	పద మధ్యం	పదాంతం
అ	అది(1:216)	అలరు(2:8996)	అడర(6:190)
ఆ	ఆలు(2:8191)	గారాబు(2:1505)	-
ఇ	ఇసుము(4:3281)	వేడిన(2:1523)	అది(1:216)
ఈ	ఈసు(5:1466)	కన్నీరు(2:3748)	-

ఉ	ఉల్లము(1:3920)	ఇటుల(3:3057)	ఆలు(2:8191)
ఊ	ఊరు(2:251)	నిట్టూర్పు(2:3752)	-
ఎ	ఎలుగు(4:3901)	ఒక్కెడ(2:5448)	అదె(2:5633)
ఏ	ఏనుగు(3:6310)	నేఁజేసి(5:995)	-
ఒ	ఒక(1:81)	కనుఁగొని(4:1512)	ఏఁగెనొ(3:5157)
ఓ	ఓరుపు(5:2607)	సోఁకోర్చి(4:3782)	ఏమో(4:5749)

1.10 వర్ణాంతరత (phonemic variation)

"సాధారణంగా ఒక భాషని వ్యవహరించేవారు ఆ భాషలోని వర్ణానుసారంగా ధ్వని భేదాలని విభజించి మనస్సులో గ్రహిస్తూ ఉంటారు. అంటే రెండు ధ్వనులమధ్య భేదకత్వం ఉంటే వాటి భేదాన్ని ప్రయత్న రహితంగానే గుర్తించగలుగుతారు" (సుబ్రహ్మణ్యం, 1997:49). ఇలా ప్రయత్న రహితంగా వేరు వేరు ధ్వనులుగా గుర్తించబడిన వర్ణాలు అర్థభేదం లేకుండానే తెలుగులో కొన్ని పదాల్లో రావటం కనిపిస్తోంది. దీన్నే వర్ణాంతరత (phonemic variation) అంటారు. ఈ రూప భేదాలు;

i) అచ్చుల హ్రస్వ, దీర్ఘ అంతరతవలనగానీ,

ii) హల్లుల ద్విత్వ, అద్విరుక్త అంతరతవలనగానీ,

iii) సమీపోచ్చారణగల స్వర, వ్యంజన భేదాలవలనగానీ,

iv) కొన్ని వర్ణాలు అదనంగా వచ్చి చేరటంవలన గానీ,

v) కొన్ని వర్ణాలు లోపించటంవలన గానీ ఏర్పడతాయి.

1.10.1 హ్రస్వ-దీర్ఘ అంతరత

అ-/ఆ-	అవల(1:5352)	ఆవల(1:1149)
-అ-/-ఆ-	బంగరు(2:12)	బంగారు(1:3005)
ఇ-/ఈ-	ఇతఁడు(1:3821)	ఈతఁడు(1:5683)
ఉ-/ఊ-	పువు(2:7720)	పూవు(1:2734)
-ఉ-/-ఊ-	చేకుర(2:2580)	చేకూర(4:418)
ఎ-/ఏ-	చెయి(1:4300)	చేయి(2:3535)
-ఎ/-ఏ	తీరునె(6:1100)	తీరునే(1:2947)
-ఒ/-ఓ	ఏఁగెనొ?(3:5157)	ఏఁగెనో?(4:615)

1.10.1.2 అచ్చుల గుణంలో అంతరత (variation of vowel quality)

అ-/ఇ-	కోరిక(1:3240)	కోరికి(5:393)
-అ-/-ఇ-	నిలచి(1:1859)	నిలిచి(1:3357)
-అ-/-ఉ-	చనవు(1:177)	చనువు(1:54)
	నడచు(1:3497)	నడుచు(1:1778)
-అ/-ఎ	ఒరిమ(1:1742)	ఒరిమె(6:1502)
-అ-/-ఎ-	సంపంగి(1:5279)	సంపెంగి(2:8446)
-ఇ-/-ఉ-	నిగిడి(1:4116)	నిగుడి(6:7457)
ఉ-/ఒ-	నుడువు(1:5695)	నొడువు(2:634)

1.10.1.3 హల్లుల వర్ణాంతరత (variation of consonants)

-గ-/-క-	మొగము(1:3782)	మొకము(5:4696)
-గ-/-వ-	అగు(2:8431)	అవు(1:1813)
	తగిలి(2:1183)	తవిలి(1:2612)
	నలుగురు(6:4905)	నలువురు (1:1725)
	ప్రేగులు (5:295)	ప్రేవులు (5:282)
డ-/ద-	డప్పి(1:2573)	దప్పి(2:6198)
	డిగి(1:3607)	దిగి(1:4000)
-మ-/-వ-	నిమురు(6:4115)	నివురు(1:1166)
ప-/వ-	పెట్టి(2:6350)	వెట్టి(1:3558)
	పోసి(2:840)	వోసి(1:5450)
-ర-/-ల-	బరువు(1:2749)	బలువు(3:6142)
-న-/-ల-	మునుఁగు(2:6305)	ములుఁగు(5:430)
ం/ఁ	ఇంక(1:521)	ఇఁక(1:3513)
	ఈతండు(1:3805)	ఈతఁడు(1:5683)
	ఎఱింగి(6:1184)	ఎఱిఁగి(6:1181)
	ఎవ్వండు(1:229)	ఎవ్వఁడు(3:1622)
	ఎసంగు(3:2956)	ఎసఁగు(1:236)
	ఒకండు(1:809)	ఒకఁడు(1:810)
	కనుంగొని(2:2887)	కనుఁగొని(1:2332)
	చెలంగి(3:1988)	చెలఁగి(3:4150)